

vexilotologie

Zpravodaj Vexilotologického klubu při OSO Praha 3,
obsahující odborná pojednání a informace o vlnách

48

Jiří Janů

PRASLOVANSKÉ A STARČESKÉ VEXILOGICKÉ OBJEKTY

CÁST II.

3. Kapitola: VÁLEČNÍ ODZNAKY A PRAPOR JAKO SYMBOL PANOVNÍKA V 9. A 10. STOLETÍ

Ani pro 9. a 10. století, období vzniku feudalismu u nás, nemáme bohužel dostatečné množství pramenů písemných ani ikonografických, takže otázka podoby a použití vexilotologických objektů nemůže být dostatečně objasněna. Písemné správy se zmínkami o českých a moravských vojenských znameních 9.- 10. stol. se vyjadrují všeobecně a jsou navíc psány v dobách lítostatkářstvím vzdálených, takže informace, které z nich čerpáme, odrážejí nejvýše skutečnosti z doby svého zapsání. Tak např. v líčení činu sv. Emerica se vypráví o jednom bojovníkovi velkomoravského krále Svatopluka, že v bitvě svedené r. 893 vyrasil s vojenským znamením (sigillum) v ruce proti německým vojům a ostatní moravští bojovníci jej následující pronikli až do bezprostřední blízkosti krále Arnulfa, kde byli sestaveni teprve sv. Emericus a jeho družina (1). Po Choc připomíti, že legendista, pišící po r. 1030, čerpá své informace ze starých záznamů a že hagiografická skladba odráží z části snad historickou skutečnost, když o nebezpečí hrožícím králi Arnulfevi hovoří i starší záznamy (2).

Jinou zprávou, vztahující se k pohanským časům v Čechách, je Kossovo legendární vyprávění o rozhodujícím boji mezi kníncem Lubánem v Čele s kníncem Vlastlavem a dosud před Lučany ustupujícími Čechy. Lucký vévoda volá před bojem ke svým vojům: "levate signa" - zdvihněte znamení (1). Čeche, navrátili se z úspěšného boje, "vítězne orly donesali zpět na jejich stanoviště" (4). Kosmas v tomto případě použil výrazu aquila e., tedy orli, jak učinil ve své kronice

co ještě dvakrát, při ličení událostí let 1040 a 1042, kdy jde o válečná znamení německého císaře Jindřicha (5). Je zajímavé, že při popisu investitury českých vévodů německým králem, která byla konána prapory patkovými, používá Kosmas výhradně výrazu *v e x i l l u m*. Na první pohled se tedy zdálo, že kronikář pod výrazem aquilae rozumí nějaká zvláštní vojenská znamení. Víme však, že pro ličení válečných scén použil Kosmas doslových výňatek z antických autorů, především Sallustia, takže spoléhat na to rozhodně nesmíme. Jedinou soudobou zprávou zmínující se o válečných odznacích na území Čech je nakonec pouze vyprávění kroniky Widukindovy, zapsané ve 2. polovině 10. století. Zpráva se vztahuje k roku 950 a popisuje scénu, kdy se Boleslav I. (935-asi 972), obklíčený v hradisku nazývaném "Novym", podrobil německému králi Otovi I. Kronikář o tom piše: "pod znamenimi (signa) stojí, krále poslouchají a odpovědi mu dávají, zasloužil si konečně odpustění." (6) Ani tuto zprávu nelze však považovat za nejstarší informaci o vexillologických objektech českých, protože, jak ukázal P.E. Schramm (7), nejde o vojenská znamení (signa) vévodky Boleslava, ale císaře Oty. Boleslav, vystupující tu ne-li v reli poraženého, tedy určitě v postavení vojevůdce žádajícího o příměří, nemůže stát pod s v ý m i vztýčenými prapory, protože vztýčení praporů a válečných odznaků vůbec bylo, jak vyplývá z četných pramenů, znamením bojové pohotovosti, a nehodí se proto v žádném případě k mírovému jednání vzdálenému z české strany. Neodporuje to naopak situaci strany císařské, citící se stranou vítěznou, ani starobylému zvyku přísahy věrnosti na prapory a znamení válečné, obvyklemu už u Germánů, běžnému ve vojsku římském a znázorněnému např. na křídle slonovinového diptycha zvaného Barberini z konca 5. nebo počátku 6. století, kde se barbarský bojovník pedruje císaři Justiniánovi, levicí přisahaje a pravicí se dotýkaje jeho praporu (mimochedom, velmi zajímavého a neobvyklého typu) (8). Z obecné stylizace všech těchto zpráv se tedy nedovídáme o bojových znameních moravských a českých vojaků nic nového. Musíme se proto znova obrátit k filologii a k metodě archeologací jako k jedinému zdroji našich dobových vexillologických informací.

Zahraniční prameny nás vedou k závěru, že vedle praporů jednotlivých vojenských velitelů existoval ještě válečný o d s n a k h l a v n í, ochraňující celé vojsko

královo, a že byl tento odznak na rozdíl od ostatních předporů nemobilní, někdy dokonce větknutý do země. Odpovídá to podle mého soudu tomu, že se vyvinul z pohanských verše podíl, reagativně přímo se soškou boha, vztyčené na bojiště a ochraňující svou moc pohanské vojáka. Křesťanské náboženství, tento nesmírtně monoteistický světonábor, postupující v 9. a 10. století ruku v ruce s rychlým procesem feudalizace také do střední Evropy, zničilo sice pohanské bohy, zbořilo "dábelské" svatyně, vymytlo povátné háje, podobu vojenských odznaků všeck přiliš neovlivnilo. Tam, kde byl dříve ochráncem vojenské jednotky pohanský bůh, nahradil jej nyní bůh křesťanský - Kristus jako jedna z jeho podob, andělé, Bohorodička, apoštoly a nakonec i křesťanství světi. Takovým hlavním odznakem ve vojsku německého krále Jindřicha I. (919-936) v bitvě s Maďary bylo např. "signum maximum" v podobě anděla (9).

Používání "standart" ještě v 9.-10. století není nicméně svedomitě, uvědomovali si, že podíl dělné pěchoty v tehdejším vojsku byl dosud neobyčejně velký. P. Choc jej odhaduje pro Moravu na 50%, pro Čechy dokonce na 80% celé zemské hotovoosti. (10) Ještě v 11. stol. bylo vítězství Viléma Roberta nad anglosaským králem Haroldem dovršeno teprve utrnutím Haroldovy standarty. I z jiných míst Evropy se dočítáme o plastických standartách, užívaných v 11. a 12. stol. vídáme o pláštích standartách, užívaných v 11. a 12. stol.

Pro hlavní polní odznak, zarážený mnohdy do země, můžeme říci o kálový, nepohyblivý polní odznak, jehož protikladem se stala pohyblivá královská Standarda (= ústřední korouhev) (11), u nás nazývaná v pozdějších pranenech kohoutí honicí. Nejstarší svědec o standartě nachází Erdmann u pohanských Normánů ve zprávě Miracula s. Bertini z 9. století: "Pohané zarazili na vrcholu dříve ředeného kopce ... na vysokém kálu praporem (vexillum), kterému se říkalo labarum." Výraz labarum je tu podle jeho znění nešastným latinským překladem germánského standard (12).

Názvem standard byly označovány plastické vexiloidy jako draci, orli, ale především nepohyblivé vexiloidy s náboženskými výjevy; pod tímto názvem jsou od 12. stol. na Západě rozuměny také praporové vozy vozoucí vexiloidy umístěné na mohutných tyčích nebo sloupech. Taková kára vozoucí monstranci se třemi prapory dala jméno "Bitva standart" r. 1138 (13). Podobné náboženské válečné známky byly pou-

žito také Novgorodci v bitvě se Suzalem r. 1169. Novgorodci, obklíčeno vojskem Andreje Bogoljubského, vstýčili na hradech hradu Dětince na tyči ikonu Bohorodičky, přinesenou z kostela vesnice Spasa. Svatí bojovníci Dmitrij, Gleb, Jiri a Boris, vyslaní podle legendy Bohorodičkou, poskytli vějinou pomoc novgorodskému vojsku, které své nepřátele přemohlo. Motiv zásračného působení standarty s ikonou Bohorodičky se stal všechným následem novgorodské ikonografie, opakující takřka do detailu do pozdního středověku stále tutéž kompozici legendárního výjevu. Můžeme si proto udělat alespoň přibližnou představu, jak taková středověká standarta vypadala (14) (viz obrázek v příloze). Také výše citovaná zpráva o proražení lutické bohyně v podobě praporu ("dein ... in vexillis formata"), nesené pohanskými bojovníky r. 1017 na společné luticko-německé výpravě (viz kapitola 2b), má asi na mysli stejný typ válečného ochranného znaku. Těžko si lze totiž představit, že by byl proražen kamenem tehdy běžný úzký cípatý prapor - gonfanon (i když vyloučit to možná jen nelze), a prapory napinané i v bezvětrí zvláště rámčenkem jsou teprve vynálezem pozdějším.

Vidíme tedy, že raně feudální standarta jako jeden z hlavních vojenských odznaků západní i východoevropských vojsk převzala ochrannou funkci, název i podoba podobných vexiloidů pohanských, že je tedy jejich křesťanskou variantou. Na základě těchto zjištění pochopíme snáze, proč Maďaři, bojovný jezdecký národ vyvrátili v 10. století Velkomoravskou říši, přejal od porobeného slovanského národa na jihovýchodě našeho území v 10. stol. zvláště název "standard" příbuzný výraz z á s t a v a (maďarsky "zásszle"), když sám jezdecké korouhvě dobře znal, běžně užíval a měl pro ně vlastní název lobogó (15). K tomuto převzetí mohlo podle mého názoru dojít jen proto, že zástava byla typem válečného odznaku, se kterým se jezdecké oddíly Maďarů označaly jako s novinkou a který začaly používat po svém usazení a přispůsobení se vojenství nové vlasti, totiž nemobilním odznakem - vexiloidem. S uvedeným údajem srovnej i závěr P.Ratkoše ve studii "Počiatky feudalizmu na Slovensku": "Slovní zásoba, kterou převzali Maďaři ... po svém usazení v Podunajsku ... nevyhnutelně pochází z X.-XI. století a nelze ji chápát izolovaně, ale v přímém vztahu ke společnosti ... jejíž názvy a jim odpovídající ... zkušenosti i společenské zřízení přebírá." (16)

To je vše, co lze pozitivně ujistit o vojenských znameních
9. a 10. století na území našeho státu.

Vojenskonáboženská funkce nebyla však jediným posláním vexiloidu a praporu. Vojenská znamení také záhy transformují v jednu z distinkcí panovnického majestátu. Byla-li první významová přeměna vexiloidu a praporu (z náboženského vě vojenasky) charakteristická pro podátek období vojenské demokracie, je transformace od vojenského symbolu k odznaku vlády charakteristická pro dobu vzniku vládnoucí třídy a panovníka jako jejího reprezentanta. Výsledek tohoto historického procesu nebyl však všude akceptován bez výhrad. Jako komentář nám může posloužit Bedova zpráva o anglo-saském královci, který si nechal před sebou néstí prapor v době míru; vyvolal tím však obecné ohrožení. Posměch vzbudil také prapor nosený r. 883 při návštěvě kláštera před německým králem Karlem III. (881-887), tedy opět v mirových podmírkách (17). Ještě v 9. stol. nebylo podle násuda překonáno mínění, že prapor je pouze odznakem vojenským. Stali-li se v 9.-10. století náhle symbolem královského majestátu, byla to myšlenka pro středoevropské prostředí, poznávané dosud přežitky rodové společnosti, zejména písmi. Její provenienci je třeba hledat jinde, v oblasti pozdně římského impéria - v královském symbolu byzantském. Nejvýznamnější pro to svědčí okolnost, že královský prapor bývá i v západoevropských pramenech označován jako *l a b a r u m*, tedy stejně, jako odznak byzantských císařů, což je mezi záplavou pozdějších zpráv, kde v latinských textech převládá pro označení praporu obecný výraz *vexillum*, skutečně výjimkou, přiznačnou právě pro dobu před koncem 10. století. Nepřekvapí nás proto, že vůbec první zobrazení praporu na území našeho státu nepředstavuje nic jiného, nežli právě labarum.

V Mikulčicích, jednom z hlavních center Velké Moravy, nalezli archeologové východně od apsidy trojlodní baziliky v hrobě č. 240 pozlacené nákonci koženého pásu s pozoruhodnou rytinou na jeho vnitřní straně (18). Rytina zobrazuje ve schematické zkratce postavu v pláští či sukni, držící v levé ruce jakýsi roh, v pravé předmět připomínající kladivo (viz obrázek v příloze). V diskusi mezi archeology byl skutečně vysloven názor, zda zobrazený předmět nepředstavuje kladivo jako odznak velitelské moci, známý germánský symbol boha Thora. Na konferenci Archeologického ústavu ČSAV

v r. 1959 předložil však B.Svoboda poprvé vyavětlení nové, a sice, že by se mohlo jednat o pozdně římský, respektive byzantský prapor - labarum. Studie V.Denksteina, uveřejněná v Památkách archeologických (19), rozptýlila myslim nákonc všechny pochybnosti. Docent Denkstein v ní odmítl zeměpisně příliš vzdálené analogie v podobě Thorova kladi va (na vikingovských mincích) a opět se pak o analogie velkomoravskému prostředí bližší, především o portréty byzantských císařů na mincích a medailích, kde zobrazený prapor byl odznakem císařského důstojenství. Jedním z hlavních argumentů potvrzujících vyslovenou tezi je skutečnost, že ve stejných místech jako nákonci s rytinou, u téže církevní budovy, byl v hrobě č. 480 nalezen zlatý solidus císaře Michala III. (842-867), predstavující v portrétní aversu císaře s labarem v ruce. Také okolnost, že bylo nákonci nalezeno u křesťanského chrámu, vylučuje podle V.Denksteina možnost, že by zobrazovalo postavu s pohanským odznakem. V.Denkstein nakonec uzavírá, že "v atributu na mikulčickém nákonci je třeba spatřovat pozdně římské, resp. byzantské labarum ... atribut, jenž nepochybňuje odznakem vládarské moci", který je "třeba vysvětlovat z oblasti symboliky křesťanské." (20) S tímto závěrem koresponduje také Denksteinova interpretace druhého ze zobrazených symbolických předmětů - rohu, drženého postavou v levé ruce. Je to nádoba na posvátný olej, která má podle Starého zákona právě podobu rohu (21). Figurální výzdoba mikulčického nákonci představuje podle tohoto ikonografického rámce panovníka s odznakem majestátu - labarem. Církevní sankci vládní moci zobrazeného panovníka, moci, vyjádřené labarem, zdůraznil autor rytiny ve zkratce pomazáním posvátným olejem, uloženým v nádobě v podobě rohu, kterou postava naklání ke své hlavě.

Vysvětlil-li V.Denkstein přesvědčivě ideovou náplň rytiny, alegorický smysl zobrazených předmětů, jde J.Poulík ještě dále, když kromě datace archeologického nálezu do počátku nebo poloviny 9. století (22) uvážuje, zda nebylo nákonci nalezeno v hrobě samotného knížete Mojmíra I. (23).

Na příkladu mikulčického nákonci vidíme nejlépe, odkud se šířila myšlenka praporu jako odznaku politické a vládní moci sankcionované křesťanským náboženstvím. Přesto nelze myslim zcela bez výhrad přijmout tvrzení, že byzantské

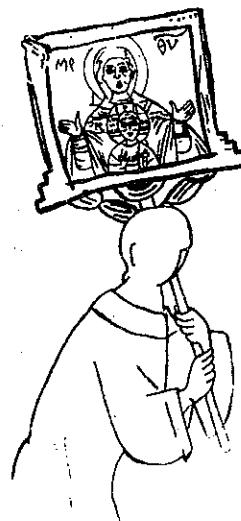
labarum, tento přibližně čtvercový prapor upovněný na křížovém rámu, zhotovený z drahých tkanin a doplněný většinou na listu i na vrcholku žerdí křesťanskými symboly, měl význam s praporem používaným na Západě a označovaným rovněž jako labarum, příbuznost nejen funkční, ale i tvarovou a výzdobou. Ve výše uvedené zprávě o Karlu III. a výsmechu, který utřítil pro svůj prapor nesený v době míru, je tento prapor nazýván labarem, přestože je král na své početí, zobrazený s jeho symboly majestátu, spodoben s malým trojčípým praporkem přichyceným ke královskému kopí (24). Z toho příkladu je patrné, že z Byzance pronikla na Západ sice myšlenka praporu jako distinkce panovníka, proniklo sem na čas také jeho označení; typologicky však Byzanci západní prapor nadlouho neovlivnila. Je to podmíněno také tím, že na Západě u národu germánských hrálo již předtím roli královského atributu k o p i a prapor k němu připevněný a nazvaný snad také labarum umožnil jen význam tohoto starého germánského vládního symbolu.

Takové královské kopí, odlišující se od běžné zbraně délhou a skvostností provedení, máme z germánské oblasti doleženo již r. 357 u alemanského krále Chnodomara, dále na početí francského krále Childeberta (+487); jako symbolu použitého k předání vlády je doleženo u Langobardů a Franků. Francský král Gunthram odevzdal např. r. 585 královským kopím vládu nad celou říší svému synovci Childebertovi. Jako atribut boha Wodana hrálo kopí určitou roli i v germánských kultech (25), ale především bylo asi symbolem nejvyššího vojevůdce, což odpovídá původnímu poslání germánského krále. Ostatně starým odznakem světské vlády byla u germánů asi týc (26).

Z dochovaných písemných i archeologických pramenů nelze zatím uspokojivě rozrešit otázku, zda hrálo kopí podobnou roli také u starých Slovanů. Z oblasti polabsko-pobaltské máme zprávy o jeho kultovním významu; sloužilo především pro stanovení válečných prognos, ale také jako atribut Svatovítova, Triglava, Svarožiče a snad i jiných válečných božstev slovanských (27). V Julině, bájně slovanské Vinetě, bylo prý ctěno rzi již značně poškozené kopí, přicítané Juliu Caesarovi (hasta, lancea Julii) (28), ale přestože bylo asi nosíváno v bojích jako polní odznak, nemáme ani zde dosvědčeno, že by šlo o symbol moci vojenského náčelníka. Zpráva se vztahuje k počátku 12. stol., takže zde jde určitě o obdobu svatého kopí říšského.

Nákonfí pásu s postavou nesoucí
labarum z hrobu č. 240 v Mikulčicích
(počátek nebo 1. polovina 9. století.)

Ikona - "standarta" z deskového
obrazu bitvy Novgorodců se Suz-
dalci r.1169 (konec 15. století)

Byzantský císař Theofil II.
s labarem na zlaté minci
z hradiška sv. Klimenta u Osvětiman

"Patka" honosné žerdí
z knížecího hrobu č. 55 ve Staré Kouřimi
(9. století)

Nacházíme-li tedy náhle ve Staré Kouřimi na pohřebišti knesce Zličanů pozůstatky koněsného kopí či žerdí, která byla podle soudu archeologů výsostným znakem mocenského postavení pohřbeného muže - jezdce, nejspíše jednoho z prvních slavných knížat (29), musíme zatím původ této distinkce hledat buď u Germánů, nebo v prostředí avarské nobility. Ukažují na to mimo ohodené dekorativní motivy zdobící tento středověký palezový unikát (30). Z "panovnické žerdi" zličského knížete, datované na konec 8. až do poloviny 9. století, zachovala se do dnešních časů pouze spodní část, tedy botka, patka, nebo, jak by řekli starí Slované, podzad žerdi. Ještě vystřílená tulej s poslatenými vegetabilními motivy, satíroná pláskovcový kamenec obalený bronzovým plechem, které sloužila k zarážení dřevce do země (31) (viz obrázek v příloze). Uvítá tuto tulej se dohle dochovaly zbytky dřeva, ratiště, vnitřující spolu s nalezenou polohou než žádoucí pohřbeného muže identifikaci předmětu, vylučující, že by mohlo jít např. o textil. Herorůzným problémem zůstane ale ovšem důvod, proč zachoval žádny hröt, kterým by bylo kopí logicky ukončeno. Neprávné je podle mne uváděvat als opravdu myšlení výče, jak myslí W. Soller, protože by pak byla vložena pouze nejvýše okráskalá část predmetu, zarážená navíc do země. Ve vrchní části proto musel existovat druhý funkční nebo dekorativní prvek. Někdo ovšem absolutně vyloučit, že jde byl skutečně žádový hröt kopí, dnes již zkorodovaný, vložit anebo skelet pohřbeného muže se nezachoval. Zajímavé je naproti tomu výšlenka ukončení žerdi látkovým praporem. Nejsprávnější bude ale asi vysvětlení, že do hrobu č. 55 ve Staré Kouřimi byla vložena skutečně knížecí kopí, avšak jen spodní část, přeložené insignie, protože délka hrobu nedokončila běžné délce tehdejších jezdeckých kopí (tj. 2 až 2,6 m) (32). Ačkoli máme v nálezu ze Staré Kouřimi knížecí dřevce, kterouhové či kopí a jeho původ je třeba hledat u Germánů nebo Avarů, či nakonec i jisté, že po potření českých výrodeství od Velké Moravy a jejich orientaci na Západ pronikala a francouzská a potom nemecká kulturní proudy do českých zemí, intenzivněji také západní symbolika, v níž bylo jednom z nejvýznamnějších panovnických insignií královské kopí.

A právě na taková kopí byl v raném středověku nejprve v boji, později i v dobách míru, přimazován uvnitř královský praporce. Protože cti i povinnosti každého panovníka bylo

soběstit se boje cestou, utocit v dle prvního sledu a
řídit velkou vojenskou činnost, stalo se odlišení krá-
lovačkého praporu, jediného možného orientačního bodu ve
směru bitvy, logickým důsledkem konkrétní vojenské po-
třeby. Pod vlivem pozdě středověkých správ a vyobrazení
znamen si evžem královský prapor raného feudálního před-
stavovat jako tkaninu s výšitými nebo malevanými heral-
dickými motivy, protože heraldika s celou hierarchií barev
a figur je teprve produktem 12., 13., ale především 14. stolet.
Panovnický prapor stálosti předcházejících se odlišoval
od ostatních vojenských praporů především honosností pou-
žité tkaniny. E. Erdmann shromáždil řadu písemných svědectví
o nejčastěji jmenovaném raně feudálním panovnickém praporu
z l a t ē b a r v y, přesněji o praporu s tkaninou pro-
šívanou zlatou nití (33). Existovaly však i jiné, např.
prošívané nití stříbrnou apod. Ve většině případů se jedná
o prapor královský nebo císařský. Takový je zmínován např.
v inventáři pokladu montecassinského, v kronice Ademara
z Chabannes, u Bedy; zlatý byl také (jak ní samotný název
"erie flanbe" naznačuje) prapor císaře Karla Velikého.
Prapor zlaté barvy měla ve staré době i knížata. O knížecí
iedi označení zlatým praporem hovoří staroislandský opus
Eda, zlatým praporem oblénil Waismar ze Salerna roku 1045
normanského vévodu Asclitina, stejný prapor nosil do první
knížové výpravy normanský vévoda Robert. Zlatý královský
prapor zobrazují knižní iluminace už od 9. století. Nepo-
chybně i panovníci části devájeli z Byzance draky, zlatou
prošívaný brokat - slatohlav, když takové textilie obje-
vujeme množ archeologickými nálezy (34). Můžeme proto dů-
vodně předpokládat, že praporem ze vzácné tkaniny zdobili
své kopí jednotliví vévodové a nakonec i panovník sjedno-
ceného českého státu. Skutečně existuje jistý argument,
který zdánlivě tuto doménu potvrzuje. Tento "argumentem"
je iluminace dedikačního listu Welfenbüttelského kodexu,
ilustrujícího Gumpoldovu svatováclavskou legendu (35).
Světec je na ní zebraven s panovnickými atributy, množ jiným
se zlatým praporem přivázaným ke královskému kopí. List
tkaniny je zhruba tvaru trojúhelníka s mírně zaoblenou pře-
ponou, zdobený zlatým třepením (viz obrázek v příloze).
Typologicky je proto příbuzný vikinganský kovový ledním
korouhvíčkám, které však mají naopak zaoblenou spodní stranu
listu. Iluminátor, pracující na ilustraci Gumpoldovy

legendy z popudu kněžny Renaty, vdovy po Boleslavu II., vytvořil na přelomu 10. a 11. století (podle nejnovějšího paleografického rozboru nejspíše roku 1066) originální dílo, které se podle minění znalců vymyká běžné středověké šablonevitosti a má proto adostatek historické významnosti a snažnou cenu kulturně-historickou (36).

Domněnka, že máme na dedikačním listu se sv. Václavem zobrazen prapor takový, jaký byl v Čechách skutečně používán, je věk vybudována na příliš vratkých základech, než abychom ji mohli přijmout bez výhrad. Předně není jisté, zda lze vznik kodexu lokalizovat do Čech. Rukopis vykazuje určité známky charakteristické pro ilustrace iluminátoraké školy fuldské z přelomu 10. a 11. stol. Neméně významou námitkou je podle mého minění také ta, že sv. Václav je zde zobrazen s distinkcemi královskými, nikoli knížecími. Vůdčí ideou dedikačního výjevu bylo zobrazení inaugurace sv. Václava v království nebeské a zobrazením k r á l o v - s k ý c h distinkcí formuloval ilustrátor tuto myšlenku ještě pregnantněji.

K otázce kopí a praporu sv. Václava na iluminaci Wolfenbüttelského kodexu se ještě vrátíme v příští kapitole. Prozatím lze závěrem říci jen tak, že používání zlatého praporu českými vévody není absolutně vyloučeno, není ale ani potvrzeno iluminací ve svatováclavském kodexu.

Wolfenbüttelským kodexem jsme se ovšem dostali už do období, kdy skončil proces konstituování českého státu. Následující 11. století je charakterizováno hledáním parťočného postavení v rámci všeckřesťanského univerza tzv. Německé říše. A právě kolímové postavení českého státu v rámci teoretické ideové křesťanské nadstavby nazývané "římskou říší" se odrazilo i na vexileologických objektech českého raně feudálního státu.

4. Kapitola: KOPI, PRAPORY A STÁTNÍ IDEOLOGIE 11. STOLETÍ

Převážně pěší vojska středoevropských raně feudálních států nebyla schopna čelit nebezpečí rychlých přepadů madarských jízdních oddílů, a tak vše nasvědčovalo tomu, že je jen otázkou času, kdy osud Velké Moravy potká další země severozápadně od Panonie. První reakcí na potřebu doby byla vojenská reforma německého krále Jindřicha I. (919-936), který si uvědomil, že jedinou reálnou odpověď na taktiku soupeře je od základu změnit složení německého

vojska. Každý, kde byl schopen bojovat na koni, a to byli samozřejmě jen příslušníci majetné vratvy, byl zařazen do třídy feudálního rytířstva; ostatní se stali jejich poplatníky. Co do obsahu i formy vojenaské reformy měl Jindřich na čem navazovat. Předevšemu situaci jakožto sami byli už v 8. a 9. století nuteni řešit franki Karlovci. Jen útočník byl tehdy jiný - jízda arabská na západě a avarská na východě říše. Reforma sama nebyla tehdy ovšem tak rozhodná, takže francské vojsko zůstalo převážně pěší. Karel Martell (715-741) a pak i Karel Veliký (772-814) si opatřovali spolehlivejší jízdu tím, že bojovníkům propůjčovali do podmíněnosti držby královské pozemky, tzv. vojenaská beneficia. Jejich držitel byl královým vlastníkem /leníkem/ a jako takový povinen nastoupit do boje s určitým počtem jízdních bojovníků s doprovodem. Německá reforma v 10. století učinila z rytíře a jeho doprovodu organizačně taktickou bojovou jednotku nazývanou později "korpí". Vyšší administrativní a taktickou jednotkou byl "prapor", obsahující stanovené množství "korpí". Vůdce této vyšší jednotky byl povinen nastoupit na výzvu krále do boje pod praporem svého lenního pána (1).

Evropská vojska, dosud složená převážně z pěších jednotek se pod vlivem "německé reformy" Jindřicha I. měnila postupně ve feudální, výhradně jezdecké vojsko. Koncem 10. století tak nalézáme pěchotu již jen jako vojensky bezcenný doprovod jezdeckého rytířstva. Změněná situace ve vojenství dotkla se samozřejmě citelně i vojenaských odznaků a symbolů. Lehký jezdecký prapor (kerouhev) takřka úplně vytlačil dřívější plastické odznaky, stal se takticko organizačním symbolem a převzal od vexileidu, jak uvidíme v příští kapitole, i funkci ochrannou. Koncem 10. a počátkem 11. století nabyl také nového významu prapor v ní h. Bylo to podmíněno tím, že se nyní hodnost vojevůdcovská spojovala udělením léna s civilními právy vyplývajícími z držení uděleného pozemku či úřadu.

Fornárním aktem předání léna a symbolem smlouvy mezi panovníkem a vazalem se stalo tzv. oblenění čili investitura (doslova "obléčení") lenníka odevzdáním praporu. Prapor zde byl nejen symbolem lenníkova vojenského závazku vůči lennímu pánu, ale i symbolem vlastního léna, tj. obdrženého úřadu, proteče podle civilního práva římského při právním aktu mancipace, to jest převedení vlastnictví z rukou

jedne osoby do rukou osoby druhé, na který s velkou pravděpodobností rand feudální akt investitura navazuje, musel být předmět mancipace přítomen alespoň symbolicky (pole např. hradou). Protože u Germánů byla královská vláda a královská práva (bann) symbolizována kopí, je kopí asi jedním symbolickým předmětem mancipace, tj. části onejkrálovské vlády a práv, přecházejících s lémem na osobu vazala. Tenu odpovídá i to, že v nejstarších zprávách o praprové investitúre je praper nazýván *h a s t a* (nebo *l a n c e a*) *s i g n i f e r a* (2), tj. velmi volně přeleženo "kopí se znamením" nebo "označené kopí". Ze jde skutečně o praper, je zřejmé z toho, že soudazně je symbol investitury ve Vita Henrici II. Imp. označen jako vexillum (tj. praper). Ostatně v řady zpráv se dovidíme, že praper býval v těchto dobách na kopí vásán většinou těsně před bitvou nebo před válečnou tažením. Proto jsou na německy (a také českých) mincích panovníci zobrazováni jednou s prostým kopím, podruhé, když má být zdůrazněna jejich funkce vojenské, s praporkem přivázáným na ratolest kopí. Samo označení "hasta signifera" svědčí nejvýznamněji o dležitém využití kopí, zatímco vlastní list prapory na kopí uvázaný byl praporem krále, vyjadřujícím původně onu vojenskou povinnost obléněného vůči svému pánu, jehož byl lenník "prororečníkem". Pod tímto a jedině tímto praporkem byl vžveda původně povinnost nastoupit do bitevního říku králeva.

Významný průběžný aspekt aktu oblénění praporem vidíme už z toho, že praporem byla oblénována pouze říšská hrabata a říšští vévodové, tj. ta část německé nobility, která stála nejvíce na stupních říšské feudální hierarchie. Jedině jejich léna budejí označována jako *l e n a p r a -*
p o r o v á (vanlen). S institucí "praparového léna" se v pramenech sice poprvé setkáváme teprve za německého císaře Jindřicha II. (1002-1024), kdy kronikář Thietmar k r. 1002 popisuje předání hrabství svábského a k r. 1004 vévodství bavorského, ale da se předpokládat, že vznikla již dříve, patrně právě v souvislosti s vojenskou reformou již jménovaného Jindřicha I., a po zavedení dosazování hrabat a říšských vévodů Otu I. Proti má už markrabě Cere na své pečeti z roku 964 v ruce kopí s trojčipým praporem.

Vezmeme-li v pětaz prvorády význam "praparového kopí" v symbolice stratifikované společnosti německé říše, stane se pochopitelným, proč podobnou významu dosáhl praper.

vně Mše. Kopí opatřené malým praporkem se stalo v Evropě atributem vévodského hodnosti, podobně jako koruna, trůn a královské kopí atributem hodnosti královské. Nejvýstižněji je to charakterizováno ve Vita Henrici, kde je povyšení Jindřicha II., vévody bavorského na krále formulováno tak, že byl "ad praporu vyzdvižen na stolec královský".(3) Objevuje-li se proto na jedné iluminaci a na řadě denáru české provenience v 11. století panovník s kopím opatřeným praporkem, je tím symbolicky vyjádřena hodnost vévodská a nemusí jít bespedmínečně o zobrazení praperu lenního.

"Označené kopí" jako atribut vévodů nalézáme u nás na titulním listu vráceného svatovítského rukopisu Apokalypy z počátku 2. poloviny 11. století (4). Český vévoda, patrně Svatopluk II. (1055-1061), přijímá od opata kodex a je při té přiležitosti ozdoben všechny odznaky svého důstojanství: mečem, neseným jeho mečníkem, vévodskou čepicí (podle A.Friedla mitrou) se závojem (kataseisty), pláštěm, červenými střevíci a kopím s malým dvoucípým praporkem, zdobeným ve spodní části mřížováním (viz obrázek v příloze). Barva praporku je v rukopise už znadně setřelá a na reprodukcii zcela neoznacnitelná, podle A.Friedla růžová. Barvy však volil ilustrátor zcela libovolně, takže např. ani roucha poselstva řádových bratří nekoloroval stejnobarveně. Iluminace nám proto vydává jediné pozitivní svědectví, a to že mezi užívanými odznaky českých vévodů byla také hasta signifera. Na barvě a zdobení tohoto odznaku ve starší době asi přiliš nezáleželo, jak dokazoval už C.Erdmann a přijímá P.S.Schramm (5), protože odznakem tu není tak jako později barva nebo znamení na listu tkaniny, ale prapor sám.

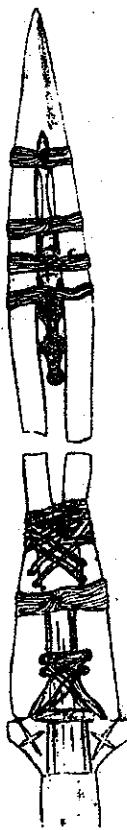
Kromě dedikačního listu svatovítského rukopisu Apokalypy nacházíme u nás kopí s praporkem jako odznak vévodů také na soudobých mincích - denárech - a to včetně denáru údělných knížat na Moravě, knížat, která nelze považovat za císařské lenníky. Patrně nejstarší zobrazení praporu na minci u nás je na aversní straně denáru knížete Jaremíra (1003, 1004-1012), označovaném jako F-XXXVI/10 (6), kde však asi nejde ještě o výše naznačený symbolický význam, protože je pouhou nepedářencu kopí byzantských mincí s postavami císaře a spolucísaře a mezi nimi vztýčeného kříže se třemi jednoduše znázorněnými cípy praporce,

Maďarský nebo bulharský jezdec
s nomádským praporom
na dřívějším Nagyszenthájkóském pokladu
(9. století)

Sv. Václav s královskými distinkcemi
z dedikačního listu Wolfenbüttelského kodexu
(fol. 18/iv/, patrně z r. 1006)

Hrot "svatého kopí" říše s hřebem
z kříže Kristova,
zároveň reliktie svatomojiské

kterému předcházela podobná emise s čvojicí byzantských popraví bez praporce.

Zato další mince Jaromírové, typ 12, 13 a 15 podle F. Cacha (F-VI-24-25, 19, 18) nazavazují patrně na římskou symboliku, zobrazující v aversu popraví panovníka, držejícího ve tří rukou vybíhající, schematicky naznačený praporec. Prakticky u všech vévodů usadněných na českém stoleci po Jaromírovi, počínaje jeho bratrem Oldřichem, vyskytuje se zobrazení praporce (nebo vévodského kopí) na některé z emisí jejich denáru jako obecný symbol vlády a vévodské hodnosti. Přesto nebude bez určité souvislosti, že panovnický portrét s praporem se na českých denárech objevuje právě v době, kdy začínají první případy lenní závislosti na Říši.

Po sehnání Boleslava III. z knížecího stolce, ustancoval v Čechách polský kníže Boleslav Chrabrý vévodou záhadného příbuzného přemyslovských knížat Vladivoje, který, jak nás zpravuje Thietmar, přijal v r. 1002 v Řezně od Jindřicha II. "to, co požadoval v léno", když ho předtím "svolil za svého pána" (Kn. V/23(19)). Pojistil se tak proti pevnějším pretendentům českého trůnu. Také sám Jaromír, jehož denáry nesou poprvé portrét s praporem, přijal od německého krále, který mu dopomohl vojenským zákrokem k vládě v Čechách, "všechny hodnosti, které měl jeho otec" (Thietmar, Kn. VI/12(9)). Podobně i vévoda Oldřich (1012-1034), vypudivší svého bratra ze stolce, održel od Jindřicha "jako léno vládu, kterou si předtím neoprávněně přivlastnil" (Kn. VI/83(50)). že bylo udělení léna za Jindřicha II. prováděno předáním praporce, resp. habsburgské signifera, viděli jsme již výše na jiných příkladech téže kroniky Thietmarovy.

Aby byla otázka významu praporce na denárech českých knížat 11. století ještě komplikovanější, naznačují některé indicie, že vévodové jsou tu zobrazeni jako praporečníci a vikáři Krista, což v době, kdy "církevní dogma byla zároveň politickými axiomy", mělo vyjadřovat nejen vládce kou legitimitu, ale v symbolické mluvě středověku patrně také vládcovu suverenitu. Jako každý lenník, který obdržel praporec od římského (rozuměj německého) císaře, resp. krále, byl královým "praporečníkem" a tento prapor praporem k rámci (7), a jako lenník vévodův nesl zase

ve vojaku vévodově jen prapor vévodův a nikoli svůj, tak sám císař a po něm asi každý suverénní panovník (král především) uznával nad sebou jako nejvyššího lenního pána Krista a sebe považoval za jeho praporečníka. Tato státoprávní představa plně odpovídá době, kdy se stát se všemi svrchovanými právy mění ve svaz leníků, jejichž práva jsou přísně odstupňována a kteří se dělí o vlastnictví tak, že nikde z nich není jeho plným majitelem. Zároveň odpovídá době, jejíž ideologie spaduje v Bohu zdroj veškeré moci. Podle této představy je nejvyšším lenním pánum Kristus a jeho bezprostředním leníkem a bojovníkem římskoněmecký císař jako hlava všeho křesťanstva. Je to především on, kdo je zobrazen jako Kristem investovaný. Tak právě Jindřich II. přijímá na jedné miniatüre od Krista korunu, od anděla pak v rukou Kristova prapor a meč (8).

Praporečnický Kristovi nebylo však pouhou alegorickou fikcí středověkých iluminátorů. Všeckřesťanské univerzalistické aspirace německých králů vedly jednoho z nich, Jindřicha I., k tomu, že od Rudolfa II. Burgundského získal za značnou cenu nejposvátnější z relikvií - kopí Kristovo, přesněji řečeno zlaté královské kopí s ocelovým hrotom (který měl být mimochodem sám o sobě také relikvií - hrotom kopí sv. Mořice), nesoucím v otvoru uprostřed dva hřeby, jimiž byl údajně přibit na kříž nejsvětější mučedník Kristus (viz obrázek v příloze). K této relikvií se vázal o všechn také jméno prvního křesťanského římského císaře, Konstantina - jednoho z předcházejících vlastníků hřebů Kristových. Sám Jindřich I. se sice císařské korunovace nedočkal, ale za jeho následovníků - Oty I., Oty II. a Oty III. - hráje již svaté kopí neobvyčejně důležitou roli jednoho z nejvyšších odznaků restituované "všeckřesťanské" římské říše - i n s i g n i m p e r i i, ztělesňující souhrn říšské moci, sily a božského práva. Je zároveň odznakem vlády nejvyššího představitele této říše - císaře, před kterým je při slavnostních přiležitostech nošeno a jímž se chápe nový král skutečné vlády (9). Na iluminacích bývá zobrazeno s přivázáným královským praporem; s praporem bylo používáno také v boji. Toho, kdo vlastní has ta domini ca (= kopí Páně), jak je insigne k r. 1002 nazývána (10), opravňuje tento odznak k "vládě" nad celým křesťanským světem, který má být sdružen

v conovném "římském" imperiu. Ideu úplného podřízení všech evropských panovníků německému císaři, halici se pod pláštik věkřestanské říše a hesla "civitas Dei" (= obce Boží) na zemi, nahradil císař Ota III. (983-1002) ideou křesťanské vrájnosti, založené nikoli na principech subiectorních, ale na základech rovnosti a samostatnosti křesťanských států sdružených pod společným vedením císaře a papeže. Symbolické vyjádření této nové ideologické koncepcie nemohlo mít jinou než náboženskou formu. Vybraní křesťanští panovníci obdrželi z rukou "římského" císaře jako symbol suverenity, tj. bezprostřední podřízenosti Kristu, svatá kopí, obsahující část největší relikvie - hřebu Kristova, případně i v e x i l l u m t r i u m p h a l e (triumfální prapor). Těmito vybranými panovníky byli r. 1000 uherský král Štěpán, který je získal od Otty III. při svém křtu, a polský Boleslav Chrabrý nad hrobem sv. Vojtěcha při povýšení hnězdanského biskupa na metropolitu.

Podle O.Králíka bylo vytyčení této nové koncepcie důsledkem boje o církevní ovládnutí slovanského východu. Především polská "Selavinie" a její arcibiskupství měly hrát důležitou funkci v boji mezi církví západorímskou a východorímskou, ač otevřený konflikt mezi nimi vypukl teprve v r. 1054. Tím je zároven vysvětleno, proč byl Otovou koncepce zcela pomínant panovník český. Pražské biskupství, kdysi na předsunuté východní frontě Říma, nebylo totiž od r. 994 řádně obsazeno. Toho roku opustil po konfliktu s Boleslavem II. a českými velmoži sv. Vojtěch, druhý pražský biskup a důvěrný přítel císařů, svoji diecézi, aby nakonec našel v Prusku mučednickou smrt. Nad jeho hrobem byly císařem Ottou III. otevřeny polskému vévodovi Boleslavu Chrabrému dveře i k expansi do Čech.

Po smrti Otty III. a nastoupení Jindřicha II. byla sice koncepcie křesťanských států suverenních vládců římským císařem opuštěna, uherský i polský panovník přišli brzy o svá pozlácená kopí, ale idea, nastíněná Ottovým programem, žila v evropských státech dále.

Proti mohutnému mocenskému vzrůstu Polska, vyjádřenému "uzurpací" královského titulu, podpořil Jindřich II. nakonec upadající stát český. Nepriznal mu však takové konceese, jakých před čtyřmi lety dosáhl Boleslav Chrabrý; naopak, českého panovníka připoutal k říši lenním aktem. Přesto žila v Čechách myšlenka na církevní i politickou samostatnost,

ne nepodobnou samostatnosti kdysi polské, živém názorem na oprávněnost translace královského titulu z Velké Maďavy na feudální stát český (11).

A právě v tomto politickém ovzduší se objevují v následujících ikonografických pramenech určité náznaky, že i český vévoda se považoval za praporceříka Kristova, tedy svým způsobem za suveréna. Prvním náznakem je už zmíněná iluminace Wolfenbüttelského kodexu, vzniklá někdy v r. 1006. Hovoril jsem již o tom, že představuje nebeskou korunovaci mučedníka sv. Václava (12), který byl právě od doby vlády Jaromírové (jehož matka nechala kodex pořídit) patronem českého knížete. Ale co více! Sv. Václav je na wolfenbüttelské miniaturě zobrazen s královským zlatým praporem a zlatým kopí, ve kterém poznáváme kopí svaté říše! Jedině královská kopí byla totiž pozlacena (13), na rozdíl od kopí vévodských, která mívají barvu jinou (viz dále např. tsv. Vyšehradský kodex). Iluminátor, který koloroval kopí i praporec zlatou barvou, vynechal zámerně pozlacení hrotu, který vybarvil žedozeně, naznačujíce tak barvu oceli. Učinil tak zřejmě proto, aby jeho kresba odpovídala podobě svatého kopí římského. Svědčí pro to i zobrazení otvoru v hrotu kopí, otvoru, jenž se nachází i v hrotu kopí římského, dosud dochovaného, i v jeho polské replice (porovnej hrot římského kopí na obrázku v příloze).

Máme-li na ilustraci Gumpoldovy legendy zobrazeného jako praporceříka Kristova s královskými distinkcemi panovníkova patrona (navíc z téhož rodu jako sám panovník), pak české denáry 11. století jsou možná dálé, zobrazujíce takto samotného českého vévodu. V několika případech se dokonce zdá, že se na nich objevuje kníže s praporem, nesoucím Kristovo znamení - kříž.

Symbol kříže byl v rané křesťanské ikonografii typickým znamením Kristova vítězství nad mocnostmi pekelnými a byl často nazýván přímo " vexillum Christi ", případně " triumphale vexillum cruceis ". Položený přes rameno Spasitelovo se objevuje na obrazech Zmrtvýchvstání a Nebeské jízdy, stejně jako u symbolického zpodobení Krista v době beránka. Odtud se stal symbolem křesťanského vítězství. Dobře to charakterizuje už Eusebius v Životopise Konstantinově, kn. I., kap. 28, podle něhož se r. 312 n.l. zjevil Konstantinu Velikému před rozhodnou bitvou s úhlavním nepřitelem Maxentiem na nebi ohnivý kříž s řeckým

nápisem "toto níká" - " v tento znamení svítězis ". Konstantin umístil znamení kříže na své prapory a dosáhl rozhodného vítězství (14). Od té doby je kříž a chrism - monogram Kristův v podobě makelinného křížku s čuškou x (fresky písmena X=Ch a P=R), součástí výzdoby pozdně římských a byzantských císařských praporů, dobře sledovatelných především na numismatickém materiálu (viz obrázek v příloze). Stal se symbolem teokratické vlády byzantských císařů.

Jako "verillum crucis" je však nazýván i plastický, tsv. přenosený nebo procesní kříž, užívaný rovněž jako polní odznak. Takový kříž byl ve Španělsku významným královským odznakem, užívaným před západogotickými panovníky už v 7. stol.

Nejstarší známé, i když dnes již nedochované, zobrazení panovníkova oblénění Kristem přinášela saniklá lateránská mozaika, která ve dvou obrazech znázorňovala historické události let 796 a 800. První scéna zobrazovala Karla Velikého přijímajícího od sv. Petra modrý, červenozlataří rozetkový zdobený prapor, považovaný za prapor, který Karlovi jako římskému patriciovi zaslal v r. 796 spolu s klíči od hrobu sv. Petra papež Lev III. Druhá scéna byla podobná, jen prapor předával na tomto obrazu Karlu Velikému samotný Kristus. Byla zde tedy symbolicky znázorněna Karlova císařská inaukurace z r. 800. Je pozoruhodné, že tento druhý prapor, na rozdíl od praporu prvého, zakončuje místo hrotu kopí plastický křížek a také list praporu byl zdoben drobnými křížky (15).

V pozdějších dobách, zvláště v 11. století, se všecky všechny znamení praporu s křížem spojily s myšlenkou b e ž i h o n í r u jako účelu rané feudálního státu. Knížata viděla v instituci božího míru vhodný prostředek své centrální moci, rosvíjející se na úkor šlechty (16). Znamení Krista bylo nejhodnějším symbolem panovníkova "míru". Zajištováním tohoto božího míru vykonával panovník vlastně lenní službu věrnému vládci. Proto mehl arabský spisovatel Usáma ibn Nunús v r. 1154 od krále obdržet pro průchod křižáckým územím "záruku od krále a jeho kříže na zemi i moři", proto už v 9. století symbolizoval plastický tlapatý kříž na vrcholcích stříšek obchodních lodí královskou ochranu (obchodní mír) (17). Z písemných pramenů 11. století se skutečně dovidíme o "mírových" válkách, při nichž byly do bitev noseny prapory a kříže.

Ve středověku bylo však dřevěného kříže jako vítězného symbolu Krista užíváno nejen proti porušovatelům "božího míru", ale především také proti pohanům (Thietmar, kn. IV/29/20): r. 997 proti Veletům, kn. VII/60; r. 1017 proti Luticům). Na kříž býval v raném středověku zavěšen válečný praporch, nikoli již jako kříže u vexilla a labara na příčném ráhnu, ale stejně jako na kopí kolmo k šerdi. Objevuje se tak už Nebeské vojace (andělé s Kristem) v Utrechtském žaltáři z 9. století, ale i vojsko světské, např. na emailu z reliquiáře abatyše ze Stablu (11.-12. století), kde je tak zobrazen prapor v čele vojska Konstantina Velikého. Kříž jako ratiště červeného válečného praporu měl i protikrál Rudolf v r. 1086 (18).

Prapor nesoucí symbol kříže byl nejvíce jedním z nových symbolů panovnické moci, kterými Byzanc ochraňovala starobylé západní královské distinkce. Užívání takového praporu bude asi příznačné zvláště pro etenskou a bezprostředně následující dobu, kdy byl zdůrazňován duchovní aspekt panovnické vlády, který však nikdy neprecestl ve skutečné byzantskou teokracii, nýbrž byl chápán jako zástupnictví (vikariát) Kristovo na zemi (19), případně jako Kristovo praporečnictví. S tím koresponduje, že jsou světští vládci v této době někdy označováni jako militi a Chresti (= Kristovo rytířstvo). Myšlenku takového "vazalství" podtrhoval i obřad církevního posvěcení královského praporu, jaký nacházíme v říši a jaký předpokládá podle dochovaného krakovského pontifikálu i pro polské vévody P.E.Schramma (20). Ideu praporečnictví Krista, vyjadřující lenní závislost na nebeském a tedy i nejvyšším vládci, lze sledovat ještě v následujícím 12. století, kdy prapor se znamením kříže ovlivnil značně panovnickou heraldiku. Je příznačné, že kříž jako heraldické znamení objevujeme na samých začátcích heraldiky, a to především u králů a mocných suverénů, u nichž až do 14. stol. prevládá jeho užívání na praporu, přičemž vedle "erbu" kříže užívali suverénové ještě zvláště znamení štitového. Za znamení Krista bude asi třeba považovat stříbrný patriarchální kříž v červeném poli znaku králů uherských - vedle znaku sedmkrát červenostříbrně děleného, stříbrný kříž na červeném poli praporu římskoněmeckého císaře vedle znamení orlice, kříž s ocílkami byzantských císařů vedle štítu s orlem,

a řadu dalších praporů s křížem, např. křížový prapor krále aragonských a mnohé další, které byly označovány jmény zemských patronů, ale které vychází z téže myšlenky lenní příslušnosti k praporu svatého: svatojiřský prapor anglický vedle králova erbu tří lvů, svatoendějský prapor skotský apod. Také svatí byli totiž považováni za bojovníky Krista a označováni jako "militia Christi", a tak nepřekvapí, když i jejich prapory nesou kříže.

Křížové prapory krále jeruzalémského a arelátského použitím kombinace zlatých křížů položených do stříbrného pole naznačují, že podobné prapory byly znak používány už v době předheraldické, kdy nebylo formulováno heraldické pravidlo o kovu a barvě. Kříže byly asi našity na obvyklých královských praporech zhotovených ze vzácných tkanin, tak jak jsme se o těchto "labarech" zmínili v minulé kapitole, a jejich symbolický význam je podle mého názoru třeba hledat právě v myšlence praporečnictví a vikariátu Kristu (21).

Pro předheraldickou dobu postrádáme však takřka úplně písemné a obrazové doklady takových praporů. Zde můžeme povídavat zmínky o vexilliu triumphale, jaké např. obdržel r. 1000 se svatým kopí Boleslav Chrabrý, přímo za "Kristův" prapor s křížem, jak by odpovídala triumfální symbolice kříže i použití na kopí Páně, nelze sádat rozhodnout. Pokud všim, jediným obrazovým dokladem je pouze tapiserie z Bayeux z konce 11. nebo počátku 12. stol., na jejíchž scénách, zobrazujících tažení normanského vévody Viléma Roberta proti anglosaskému králi Haroldovi v r. 1066, nacházíme několikrát vedle vévody prapor s křížem. C. Erdmann přesvědčivě ukázal, že nejde, jak tvrdila starší historiografie, o prapor svatopeetrský, který pro své tažení dostal vévoda od papeže, ale o zvláštní panovnický odznak (22). V této souvislosti je zajímavé, že právě ve vlasti Viléma Dobyvatele byla silným politickým nástrojem panovníka instituce "božího míru", o jejímž možném sepatí se symbolem křížového praporu jsme již hovořili. Posledním dokladem praporu s křížem v předheraldické době je vyprávění z počátku 12. stol. (Gaufredus Malaterra) o boji Normánů se sicilskými muslimy, podle něhož se v ruce vojevůdce Regera objevilo "z boží vůle" kopí s bílým praporem nesoucím znamení kříže (23).

Vráťme se však k českým mincím 11. století a emancipačním snahám našich panovníků, u kterých narážíme patrně také na zádlenku praporečnictví Kristu.

Celá emisní činnost českého vévody Jaremiře je prodechnuta ikonografií Krista a svědčí o jeho významu ve státní ideologii (24). Denár, označovaný jako typ 12 (F-VI-24), má snad na některých variantách dokonce prapor zdobený křížem (viz obrázek v příloze), i když jistety v tomto případě, stejně jako u mincí vůbec, znamená neznámo. Na rubu mince je přiznáně poprsí se svatozáří - obraz Kristův. Pro výklad, že ve schematicky provedeném praporu na uvedené minci je možné spatřovat prapor Kristův, je důležitou oporou okolnost, že na některých variantách téhož 12. typu mince, provedených jinak naprostě stejně jako varianta s praporem, drží vévoda namísto praporu skutečný, procesní kříž, a to takové podoby, jakou mají kříže obklopující poprsí kristova na jiném (14.) typu Jaremirových denáru (viz obrázek v příloze).

Z poměrně typově chudého mincovnictví Jaremirova nástupce, knížete Oldřicha, nesou obraz vévody s praporem tři typy denáru (F-VII-9, 12 a 14), ve dvou případech však de krajnosti schematizované, takže teprve na denáru F-VII-14 spatřujeme v ruce vévedy sedícího na stolci realisticky zobrazený třícipý gonfanon. Podle fotografie publikované ve Sborníku národního muzea (25) se zdá, že uvnitř lemovaného listu praporu je rovněž zobrazen kříž.

V mincovní ikonografii nezůstal svým předchůdcům nic dlužen ani "český Achilles" - ambiciozní kníže Břetislav I. (1035-1054), s jehož jménem se váží další kroky k politické samostatnosti Čech, konkrétně znovuziskání Moravy (ještě za vlády jeho otce) a nezdarený pokus o samostatnou cirkevní organizaci (preverzením ostatků sv. Vojtěcha z P. Isaka a tím snad i pokus o navázání na tradici nezávislé říše Boleslava Chrabrého). Jestliže prapor na denáru F-VII-18 je proveden opět schematicky jako tři ze žerdí vybíhající cípy, pak křížem je zakončena alepon žerdí sama. Aversní obraz emise F-VII-24 je naproti tomu evropským unikátem, protože, pokud vám, vůbec poprvé zobrazuje vévodu v jezdeckém portrétu. Břetislav s přilbou na hlavě na cválajícím koni třímá v obvyklé bojové poloze kopí se zavěšeným gonfanonem neseucím znamení kříže (viz obrázek v příloze).

K zajímavým ražbám vévodovým přistupuje i denár P-VII-24 se dvěma stojícími postavami, držícími uprostřed kepí (?). Jde snad o znázornění nebeské investitury, tak obvyklé v pozdějších dobách, jak o ní budeme hovorit v následující kapitole?

V mincovnictví dalšího českého vévody Spytihněva II. (1055-1061) nemáme pro nás žádné nové informace. Emise P-VIII-16 máce primitivní trojčipý gonfanon a ražby P-VIII-18,19 obráz panovníka s vévodským kopím v pravici (viz obrázek v příloze). Zajímavé výsadu nabyl tento panovník od papaje, který mu sice nedopomohl k královské čelence, ale obdaroval jej právem nosit v určité slavnostní dny mitru, která nebyla tehdy výhradně součástí pontifikálního řádu, ale distinkcí římskou, propůjčovanou jak duchovenstvu, tak i význačným světským panovníkům. Zařazanémaváme tak peprvě zřetelně zapotí duchevního i světského aspektu vlády domácího vévody.

Po dlouhých letech charakterizovaných královskými aspiracemi českých panovníků, dovršily se r. 1086 snahy o vyjimodné postavení českého knížete v rámci římské říše královskou korunovací Vratislava II. (1061-1092). Předcházel jí však ziskání práva nosit mitru a potom ještě jedně důležitě královské insignie, která Vratislavovy ambice jen podporila. Dne 27. ledna 1080 stanul český vévoda se svými voji na hoře Halštát u Flarchheimu v Durynsku po boku římského krále Jindřicha IV. (1065-1106), jemuž hrozila sesazením koalice římských knížat seskupených kolem protikrále Rudolfa z Rheinfeldenu. V bitvě, která se toho dne strhla, dostal se neoděkován do prvního sledu Jindřichova vojska právě Vratislav se svým vojskem, kterému se podařilo proniknout až do bezprostřední blízkosti protikrále a ukoristit jeho hlavní válečný a vládní odznak - královské kepí (txv. regalis lancea)(26). Rudolfovo kopí neslo určitě nějakou relikvi rovnocennou hřebu Kristovu, protože muselo kompenzovat citelnou mezeru mezi královskými insigniemi Rudolfovými, když svaté kopí říše bylo majetkem jeho protivníka (27). Frutolf, informující nás vesvě kronice o bitvě u Flarchheimu, dodává dále, že Jindřich povolil Vratislavovi nosit při slavnostních procesích před sebou ukoristěné Rudolfovo kopí jako "insigne" českých věvodů. Udělení královské insignie Vratislavovi potvrzuji

také pegasové anály k r. 1093, když hovoří o zemním Vratislavovi, že byl "první v tom řadě vyznamenán také královským díademem a kopím" (28). Vidíme z toho zřetelně, že královské kopí nelze zaměňovat s kopím vévodským - hasťou signifera - jež něli čestí vévodové s určitostí už před r. 1080. Držením Rudolfova kopí se stal Vratislav osmdesát let po králi uherském a vévodovi polském faktickým "praporcem Krista" a r. 1085-1086 i skutečným králem. Výsledky Vratislavových aspirací komentují emise jeho mincí. Např. denáry F-IX-3 a 9 zobrazují ruku třímařící kopí (viz obrázek v příloze). Thurnwaldovým závěrem, že jde o kopí Rudolfovo (29), otřásá však poněkud skutečnost, že podobným ikonografickým motivem, vyjadřujícím symbolický vládu jako takovou, jsou už mince Spytihněvovy, o kterých byla řeč výše. V případě denáru Vratislavových nedrží však kopí postava vévodova, ale ruka Páně; jde proto o symbolické vyjádření božské intronizace Vratislavovy. Thurnwaldův závěr nemusí být proto ze zcela bez věrohodnosti, zvláště když přihlížneme i k tomu, že také získání mítrov je dokumentováno zvláštními emisemi Vratislavových denáru (typ F-IX-5, 8). Dovršením všech těchto příbuzných symbolických motivů, provázejících české denáry po celé 11. století, stala se nakonec korunovační emise F-IX-10 s korunovaným poprsím krále Vratislava na lící a románskou rotundou s vyčnívající rukou Páně držící prapor, zdobený jak se zdá opět křížem, na reversu mince (viz obrázek v příloze).

Ikonografie českých mincí 11. století zdůraznuje tedy moment božské sankce knížecí a královské vlády a své reliktuje v ní podle všeho také prapor Kristův se znamením kříže. Znamená to však, že takový prapor existoval skutečně? Nejde jen o hrnu křesťanské symboliky bez reálného základu? Od povídání na tuto otázku do jisté míry naznačuje unikátní archeologický nález z hradiště Libušín u Kladna. Neznámý středověký bojovník vyryl tu do osmnácti kamenné hradištní fertifikace kresby jezdců a koní, jimž vévodí rytina jezdce s mohutným kruhovým štítem a především dleuhým křidélkatým kopím, na kterém je zavěšen čtvercový, v pět-různe dleuhých cípů vybíhající gonfanon, zdobený volným ondřejským křížem (viz obrázek v příloze) (30). Kámen s rytinou, označovaný jako č.p. 85/49 je pro nás dokladem prvoradé důležitosti, protože rytec na rozdíl od ilustrátorů, razičů mincí a ji-

Fiktivní portrét českého vévody
(Spytíhřeva II.?) s "hasta signifera",
iluminace rukopisu svatovítské Apokalypsy
(polovina 11. stol.)

Denár knížete Jaromíra typu 12
podle F. Čecha /F-VI-24/
s gonfanonem nesoucím kříž (?)

Denár knížete Jaromíra typu 12
(jiná varianta)

Denár Spytíhřeva II.
(1055-1061)

Denár krále Vratislava II.
(1061-1092)

ných seuvěkých umělců a uměleckých řemeslníků zaručeně ne-kopíroval umělecké předlohy a oblibené detaily, jak byly v uměleckých kruzích raného středověku běžné. Přesto je pro nás postava s praporem velkou neznámou. Libušinské hradisko, vybudované na konci 9. stol., sloužilo jako český opěrný bod proti nepřátelskému luctému kašnovému území. Po sjednocení Čech ztratilo svůj strategický význam a bylo opuštěno. V blíže neurčité době byly však jeho hradby nakvap znova vyspraveny a hradisko posloužilo neznámým osobám jako útočiště. Později snad vyryl kdosi své rytiny do hradebních kamenů. Domnívám se, že středověkému bojovníku nešlo však o skrácení dlouhé chvíle, ale jeho kresby měly zcela "praktický" význam. Nenalezl jsem se totiž na jediném místě, jak by odpovídalo jejich krátkohvězdnému původu, ale byly objeveny jak na jihozápadním nároží vnitřní hradby, tak i na jihozápadní bráně a této všechny vykazují druhohnacení všeky nebo vstřely železnými předměty (31). Naškýtala se nám pro to zajímavé vysvětlení, že dočasní obyvatelé hradiska, ochrání vojakem blíže neznámého panovníka (a že to byl panovník, dokazuje podle mého názoru právě prapor opatřený křížem), použili k ochraně hradeb a k uškodění vojsku nepřitele střelbou a údery do jejich obrazů na různých úsecích ohrožené fortifikace homeopatické magie. Kdo byl ovšem onen panovník zobrazený se svým atributem a kdo obránci hradiska, archeologie už vysvětlit nedokáže. Rytiny nelze datovat podle archeologických vykopávek; nepodařilo se přesně určit ani dobu opravy vlastní hradby. Z Vána se snaží alespon o nepřímou dataci pomocí kreseb samých a pomocí nám známých historických údajů. Jeho vývody vexilologické nezní sice přesvědčivě, ale svoji platnost má vytyčení mezní hranice vzniku rytin podle typologie bojovníkova štítu, jehož kruhový tvar mizí z evropské výstroje nejpozději na začátku 11. stol. A právě tam, na přelom 10. a 11. stol., klade Z. Vána vznik libušinských rytin a spojuje jej s počutnými událostmi roku 1004, kdy spojené vojsko česko-německé, vedené císařem Jindřichem II. a českými vévody Jaromírem a Oldřichem, přitrhlo ve směru Krušné Hory - Most - Žatec a Dřevič, tedy na osy, protínající také Libušín, aby vypudilo Boleslava Chrabrého, okupujícího Čechy. Byla tedy snad na libušinském hradisku dislokována část Boleslavovy družiny, zajišťující přístup ku Praze?

nemohlo jít např. o trestné výpravě panovníka proti perzsko-vatikánskému božímu miru, o jeden z niché příběhů, který v kromějších námalesneme? Těžko douf již rozhodnut, tím spíše, že není vyloučeno, že původ a vznik této zajímavé "galerie" je nejasný a v krajním případě není ani vyloučeno, že jde o novedobé falešno. Tím by přirozeně výše uvedené dedukce byly zneplatněny.

XXX

Od poloviny 11. stol se chopila praporu jako symbolického prostředku lenních vztahů také emancipovaná církve. Papež Řehoř VII. (1073-85) formoval svůj manifest *Dicitur ad te sub papam*, ve kterém se provolal svrchnovaným pánum všech křesťanských vládců, které nazývá "vojskem svatého Petra" a jimž on, nástupce apoštolského knížete, předává jako lenníkům svatého tzv. svatopetrské prapory, tj. prapory, které přišly do kontaktu s hroben světcevým a které propůjčoval již dříve křesťanským vládcům jako jeden z nejdůležitějších ochranných prostředků pro boj, v r. 1044 dokonce samému císaři. Zasahuje do politických dějů Evropy, používá papež týchto prostředků jako sám císař: království předává poslaným kopím (r. 1076 v Chorvatsku Demeteru Zvonimírovi) (32), vévodství prapory. V arzenálu těchto prostředků snad je i prapor s křížem, symbol křesťanských panovníků. Papež sám se provolal jediným oprávněným nositelem císařských insignií a tyto insignie také skutečně používal.

K důležité změně dochází koncem 11. a ve 12. století, kdy se šlechta, nebezpečný konkurent panovníků, formovala po celé Evropě ve stav a ocitla se zároveň jako jediná reálná politická síla v zájmu světovládných ambic papismu. Za pontifikátu papeže Urbana II. (1088-1099) rozšiřuje se rychle po světě ideál rytíře, Kristova bojovníka a myšlenka rytířského vojska sv. Petra, které byly do té doby výsadou vládnoucích panovníků. Za známých událostí v Clermontu roku 1095, při vyhlášení 1. křížové výpravy, přijala na svůj šat a výzbroj, inspirována výrokem Evangelia sv. Marka (8, 34): "Kdo chce přijít za mnou, zapří sebe sám a vezmi kříž svůj", poprvé znamení kříže také šlechta.

Britské muzeum v Londýně vlastní středověký rukopis
a iluminaci zobrazující Krista s dýkou v ústech, jedoucího
jako vojevůdce v čele oddílu rytířů nesoucích kopí s pra-
poreči zdobenými křížem. Ilustrace pěkně dokumentuje myšlen-
ku Kristova vojska (militia Christi) a praperu s křížem
jako jeho vojensko-lenního symbolu (33).

Přijetí kříže bylo však u šlechty pouze jednorázové,
vázané na dobu křízové výpravy, po kterou mohli být její
příslušníci považováni za bojovníky Kristovy. Ostatně je
to dobré patrné na šlechtických erbech, kde se na rozdíl
od erbů panovníků (a to především králů) kříže vyskytuje
skutečně minimálně.

Vyzbrojení církve bylo proto nакenec dovršeno myšlen-
kou zcela novou - vytvořením rytířských řádů, jelikož vá-
lečníci byli Kristovými bojovníky trvale a nesli proto na
oděvech a praperech znamení kříže, odlišující se různými
barevnami a později i tvary křížů navzájem (34).

Ve 12. století jsou pak činěny pokusy i o rozlišení
jednotlivých křížů královských. Dne 13.1.1188 stanovila
smlouva účastníků 3. kruciáty, že Jindřich II. Anglický
bude mít kříž bílý na červeném poli, Filip August Fran-
ceuský červený kříž na bílém poli a Filip Flanderský ze-
lený kříž na poli bílém (35).

V Čechách je od 2. poloviny 11. století postupně uni-
verzalistická státní ideologie opírající se o kult Krista
nahrazována ideologií vycházející z kultu domácího svatce,
a snad právě proto ustupuje symbol Kristova kříže do pozá-
di. Přesto slyšíme několikrát o zvláštním přijetí kříže i
v debách pozdějších. Jedná se téměř vseměs o případy české
účasti na křízových výpravách.

Vévodu Vladislava II. a české předáky žádal o účast
na II. křízové výpravě slovy: "vezměte znamení kříže, a pa-
pež udělí vám odpustění všech hříchů", samotný její ini-
ciátor - Bernard z Clairvaux. Žádost byla vyslyšena a tak
"svrchuřečený vévoda... přijal z lásky k Pánu ... s rod-
ným bratrem panem Jindřichem a se svým bratrancem panem
Spytihněvem a s předčetným vojskem svých předáků kříž ..." (36). Zvláštní část kruciáty z r. 1147 nezměřovala však
do Palestiny, nýbrž pod vedením moravského biskupa Jindři-
cha Záíka do pochanských Pomeran. Přijala vzláštní znamení,

odlišné od znamení palestinské části výpravy. Byl jím, jak nás informuje Ann. Stedenses a jak nám jej zároveň tyto znaky také zobrazují, kříž umístěný na kruhu: č. (37). Dr. Svoboda se domnívá, že by v tomto případě mohlo jít ovšem také o myln analistický, o špatné pochopení slovního obratu "kříž na kruhu", takže uvedené znamení by mohlo vyhližet i takto: č.

Další přijetí kříže českým vévodou - knížetem Bedřichem, zaznamenané k roku 1187 (38). V roce 1195 pak "i český vévoda Jindřich, který byl také biskupem té země, vyznačen je znamením kříže" (39). Tehdy mělo znamení kříže ovšem už i novou státoprávní napln, o niž si vše povíme v 6. kapitole. Zato tažení proti Tatarům v roce 1241 mělo charakter křížové výpravy, a proto je podnikl, jak nás informuje dopis bavorského knížete Oty z 11.4.1241, "český král (Václav) se všemi pány a lidem své země se znamením kříže" (40).

Na příjezovou výpravu, jejímž cílem bylo podpořit územní potlaďavky řádu Německých rytířů, vzal za své r. 1253 znamení řádu český král Přemysl Otakar II. S řádovým křížem na štítě jej zobrazuje královecká pečeť (41), pokud ovšem i v tomto případě nejde o kříž, jímž byly vyznačeny Přemyslovovy oddíly v jeho rozhodném boji s císařem Rudolfem Habsburským 26. srpna 1278 na Moravském poli. Tyto kříže měly zelenou barvu, na rozdíl od bílých křížů v červeném poli - hlavního znamení protivníka (42).

Vyjmenováním jednotlivých křížových výprav, jichž se zúčastnili čeští panovníci, předběhli jsme však značně chronologický sled událostí, a tak se v příští části vrátíme na počátek 12. století, kdy v Čechách vítězí nová státní ideologie opírající se o kult domácího světce a kdy se objevuje důležitá Přemyslovská insignie - kopí sv. Václava se zajímavým praporem sv. Vojtěcha.

(Pokračování)

BIBLIOGRAFIE

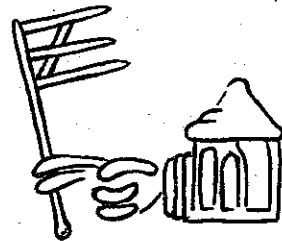
1. KLASIFIKA

- (1) Armádka do 2. světové, N. 2. 53. IV., str. 551.
- (2) Choc, P. 3 medaile i štítky. České země ferdinandovo-českoslovanské. Praha 1967, str. 225.
- (3) Komis I. 10. (Komise Královského deskriptivního muzea, L. Praha 1972). J. František předložil na svůj svět jeho "Individualita praporů". Ve shodnosti je výroba s jinou v českém zemani.
- (4) Komis I. 13.
- (5) Komis II. 9, II. 12.
- (6) Vlastenec III. 6. Jiříček, M. Slovenské právo v Čechách a na Moravě, str. 227 a. "... subque signis stříbrných rytých maličky zvěřinou vzdálou venice žlutou prozradit." Jiříček počtu výše uvedených signum připisuje k tomu praporu.
- (7) Schramm, F. B. Beiträge zur Geschichte der Fahnen und ihrer Verwandten. In: Herrschaftszeichen und Staats-symbole. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum neunzehnten Jahrhundert. Schriften der Kaiserlichen Germanischen historica. Stuttgart, Band II 1955, Nr. 653.
- (8) Wieliczki už Pijanec, J. Dějiny sv. sv. III, řada 200, str. 94. Celý list tiskiny je upraven v podobě listu na vrcholu žerdi.
- (9) Schramm, C. Kaiserfahne und Habsburger. In: Herrschaftszeichen und Staats-symbole. Beiträge zur Geschichte des dritten bis zum neunzehnten Jahrhunderts. Band IV. 1932, str. 872.
- (10) Choc, P. C., str. 56
- (11) Brána, o.s., str. 499.
- (12) Tantál, p.s.m.
- (13) Srovnaj Komis II. 9, str. 229. Je informace správná také dr. J. Přibíkovi.
- (14) Lazarjev, V. J. Novgorodskaja literatura. Moskva 1950. Autor zde uvádí, že obrázek, kterým byl znázorněn v Novgorodském muzeu, pocházející ze 14. stol., je nějakým způsobem vykrajením této motivu, ale J. Justa (Dějiny literatury a pověstí v Rusku, Praha 1942) má na str. 369 jeden obrázek se stejnou scénou, který je dlejší v českém stylu, než v Novgorodu a pochází z 12. stol.

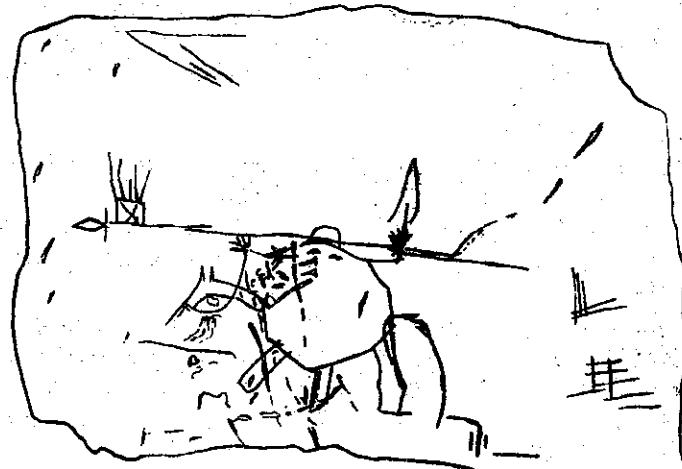
- (15) Choc, o.c., str. 226, viz také Miklosich, F. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886, str. 319. Ze Maďari přebírali terminologii slovanskou, svr. závěr P. Ratkóho v: Pojatky feudalizmu na Slovensku. In: Histor. časop. Slovenskej akadémie vied, roč. II, 1954, str. 264: "Uherské kmene prevzaly hospodárskou (i společenskou) terminologii od zbytků Slovanů - Slovénů v Zadunajsku, kteří částečně patřili ke skupině západoslovanské (Slovaci) a částečně k jihoslovanské (Slovinci a Charváti - kajkavci)." Protože výraz zásťava se u Slováků dochoval dodnes, je ocividné, že to byli oni, kdo jej Maďaram zprostředkoval. — Jeden z maďarských jezdeců praporu tříma v ruce "kníže" na díbánu z Nagyszeintiklosichského pokladu. Pozoruhodná je jeho podoba. Jíž v 10. století je lhostí tkaniny připevněnší silnější stranou ke kleni a nahore vypíná dleuhý cíp (viz obrázek v priloze).
- (16) Batkovič, o.c., str. 256.
- (17) Beda II, 16, viz Schramm, o.c., str. 654, a Casus S. Galli, tamtéž, pozn. 374.
- (18) Poulik, J. Pevnost v lužním lese. Praha 1967, str. 118-122, foto str. 119. Tříč. Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha 1975.
- (19) Denkstein, V. K ikonografii mikulčického nákondu. In: Památky archeologické, roč. LII, 1961, č. 2, Tamtéž, str. 507.
- (20) Tamtéž, str. 510-512.
- (21) Poulik, ...
- (22) Poulik, ...
- (23) Poulik, Mikulčice ...
- (24) Posse, G. Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806. Band I. Dresden 1909, tab. I, č. 7 a 8.
- (25) Srv. Schramm, P.E. Die "Heilige Lanze". Reliquie und Herrschaftszeichen des Reiches und ihre Replik in Krakau. In: Herrschaftszeichen und Staatsymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum neunzehnten Jahrhundert. Schriften der Monumenta Germaniae historica. Band I. Stuttgart 1952, str. 495 n. a. Hofmeister, A. Die heilige Lanze ein Abzeichen des alten Reichs. In: Untersuchungen zur

Denár Břetislava I.
(1035-1055) F-VII-24

Denár krále Vratislava II.
(ruka Páně s praporcem,
vyčnívající z rotundy)

Rytina jezdce s gonfanonem s křížem
z opěrné zdi hradby hradiště Libušín
(nejvíce přelom 10. a 11. století č.p. 85/49/)

- Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Heft 96,
Breslau 1908, pesn. 3, str. 5.
- (26) Schramm, Beiträge ..., pesn. 2, str. 651; Cibulka, J.
Český řád korunovační a jeho původ. Praha 1934, str. 4 n.
- (27) Niederle, L. Slovanské starožitnosti. Oddíl kultury:
Život starých Slovanů. II, 1 - Náboženství. Praha 1916.
V kostele sv. Petra ve Volgastu je zazděn kámen s ry-
tincem postavy s kopím. Podle některých názorů jde o
podobu boha Jarovita s válečným atributem. Srv:
Herrmann, J. Od Hradčan po Vinohrady, Martin 1973.
- (28) Niederle, L. Slovanské starožitnosti. Oddíl historický:
III. Původ a počátky Slovanů západočeských. Praha 1919,
pesn. 1, str. 150; Schramm, Die "Heilige Lanze" ...,
str. 522.
- (29) Jako knížečci je hreb určen v: Selle, M. Pohřebiště
zlických knížat. In: Archeologické rozhledy, roč. XI,
1959, seč. 1 a v: Selle, M. Stará Kouřim a projevy
velkomoravské hnětové kultury v Čechách. Praha 1966,
str. 53. Zde rovněž autor určuje žerd za významný znak
oceněnáho pohřebištěho muže.
- (30) Popis dekorativní výzdoby s prvky avarskými i franskými
v: Selle, Stará Kouřim ..., str. 260, umělecký rukopis
tautol., str. 68 a v: Selle, Pohřebiště ..., str. 77.
- (31) Nejlepší foto přináší Selle, Stará Kouřim ..., tab.
XKIII, XKIII/3, celkový pohled na hrob XKIII/3.
- (32) O tom, že kopí byla do hrobu vkládána písemně, srt.
Chce, o.c., str. 154 n.
- (33) Radmann, o.c., kap. I. passim.
- (34) Zlatou nití protkávané čelenku ze Staré Kouřimi, vše
Selle, Stará Kouřim ..., str. 160.
- (35) Nejnovější výzkumy má Niederle, Život ... I. Projevy
migrací vlastního Slovanstva života. Praha 1932, sv. 2,
str. 102.
- (36) Nejnovější datuje výzkum Radman P. Spojený Paleografic-
ký seminář k paleontologickému rukopisu Gumpoldova
Městec Králové a nazývá J. Spáváčka v Českém Šternberku
hradom, tablo II, str. 697. Tam i o závislosti
na Slovích Fuldašké.

4. KAPITOLA:

- (1) Dějiny vojenského umění. Sborník materiálů. Díl 1.
Praha 1954, str. 145n.
- (2) Thiémar k.r. 1002 a 1004, Kn. V/21(13); VI/3(3), viz:
Bruckauf, J. Vom Fahnenlehn und von der Fahnenbelehnung
im alten deutschen Reiche. Leipzig 1906, str. 20.
- (3) Schramm, "Heilige Lanze"..., pozn. 6, str. 507.
(Adalbold Utrechtský, Vita Heinrici II. imp. - Mb 55.
IV. str. 684).
- (4) Nejlepší reprodukce: Ketilková, M. Iluminované rukopisy
Svatovítského chrámu. Praha 1975, obr. 2-1. Viz také
Friedl, A. Přemyslovci ve Znojmě. Praha 1966, kde i detail.
- (5) Erdmann, o.c.; Schramm, Beiträge ...
- (6) T.j. typ, zobrazený na tabuli XXXVI pod č. 19 v díle K.
Fialy České denáry. Praha 1895. Publikace mi nebyla do-
stupná. Zde i na dalších místech používám Fialových ta-
bulák uverejněných znova v: Turnwald, K. České a morav-
ské denáry a brakteaty. Praha 1949. K denáru Jeromíro-
vým svr. také studii F. Gacha: Mince českého knížete Ja-
romíra (1001-1012). In: Numismatický sborník VI, Praha
1960, str. 41-60, který dělí denáry téhoto knížete na
17 typů. Denar F-XXXVI-10 je 6. typem podle Gacha a je
u něho na tab. II/6.
- (7) Schramm, Beiträge ..., str. 655. Praporové léno bylo
označováno jako "ke královskému praporu příslušející".
- (8) Schramm, Beiträge ..., str. 652, týž, "Heilige Lanze"...,
str. 506. (Vyobrazení má: Kidson, P. - Středověké umění,
Bratislava 1974, obr. 14)
- (9) Ke sv. kopí říše svr. Schramm, "Heilige Lanze" ...; Hof-
meister, o.c.; u nás: Bauer, O. Kopí svatého Václava.
In: Český časopis historický, roč. XXXVI, 1930.
- (10) Schramm, "Heilige Lanze" ..., str. 504.
- (11) Srv. Schramm, "Heilige Lanze" ..., str. 503, 519 a Hof-
meister, o.c., str. 71 n., 73 nn. K politickému pozadí
srv. Králik, O. Slavníkovské interлюдium, Ostrava 1966;
Přehled dějin Československa I/1, Praha 1980, str. 108 -
110; Novotný, V. České dějiny I/1, Praha 1912, str. 638 nn.

- (12) Je korunovací svatých mohla středověkou myšlení círčí, všechny Kramm, Kn. II.4., kde u papežskosti vysvětluje círčí ostatku sv. Vojtěcha kněžem Petislavem náleží o tomto svatém jako tomu, "jež byl v království nebožijím korunován". Kramova kronika, e.c.e., str. 63.
- (13) Rovněž se o "lancea regis decurata", tj. o královském poslaceném kopí. K r. 1045 je jako poslacené pojmenováno kopí uherské (Schramm, "Heilige Lanze" ... str. 520), k r. 1030 kopí polské (tantéž, str. 217).
- (14) Encyklopédie antiky. Praha 1971. K symbolům říše v raném středověku zvl. dálé: Erdmann, C. Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens. Ferschungen zur Kirchen- und Geistesgeschichte, Band 6. Stuttgart 1935, str. 30 a 31.
- (15) Meyer, H. Die Rote Fahne, Weimar 1930, str. 345, pevn.l. Obrázek má: Historische Fahnen. B.m.H.R. - Die Welt in Bildern, Album 8.
- (16) Třeštík, D. Kramova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení. Praha 1965, str. 210-212.
- (17) Usáma ibn Munkáč, Kníha skutonosti arabského bojovníka a kněží. Praha 1971; Herstatt, H. Ver- und Frühgeschichte des europäischen Flaggenwesens. Začín jen s recenze Jäger-Sunstaus v: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Band LXXXI 1973, str. 454.
- (18) Utrechtský žaltář viz: Matějček, A. Dějepis umění. Díl II. Umění středního věku, Praha 1924, obr. 57. Relikviář abatyše ze Stabie viz: Seuchal, Das heile mittelalterischen Kunst im Bild. Baden-Baden 1968.
- (19) Srovnaj k tomu: Třeštík, D. e.c.e., str. 189, 191.
- (20) Das polnische Königreich - Ein Längsschnitt durch die polnische Geschichte im Hinblick auf die Krönung, die Herrschaftszeichen und die Herrschaftsphilosophie. In: Schramm, Herrschaftszeichen ... str. 141, Stuttgart 1956, str. 944. Srovnaj třeštík, D. e.c.e., Die Entstehung ... str. 40, 330 nn.

- (21) K tomu archeolog Schwarzenberg, L. Heraldika českého státního znaku jeji teorie se ztělesnil k Čechám na výstavě vojenského základu. Praha 1941, str. 207 n., ale bez výkladu, že jde o myšlenku prapřednictví Krista.
- (22) Erdmann, C. Die Entstehung ..., str. 182 n. Uplně vyobrazení keberce z Bayeux světojarní Seton, E.H. 900 years ago the Norman Conquest. In: National Geographic, vol. 130, č. 2, 1966, str. 207-251.
- (23) Erdmann, C. Die Entstehung ..., str. 48.
- (24) Na typech 9-14 obrázek Kristův, v episcopach typů 5, 6 a 10 lze spatřovat jasno Kristovo, typy 9, 10 a 11 nosí kresťanskou obrazu Krista na aversu také kříž, který je u typu 11 doplněn nápisem CRUX (KŘÍŽ).
- Viz: Čach, I. e.c.
- (25) Skalník, G. České mince a počátky 11. a 12. století. In: Sborník národního muzea, sv. I - 1928/1929-A, Praha, tab. I, č. 5 a výroba.
- (26) Brněnec Novotný, V. České dějiny. Díl 1. sv. 2. Praha 1913, str. 220.
- (27) Viz: Schmid, "Heilige Lande" ..., str. 591.
- Bauer, e.c., str. 357.
- (28) Frutolf MGH. 1079 (M.G.S. VI, str. 203): "Ibi dux Boemie Pontiuslaus regalem lanceam Rudolfus adoptus est, quae cimissimione regis Henrici semper quenvis illius gentis ducatu insignia in omni festiva processione precedit." Ann. Pegaviensek k r. 1093 (M.G.S. XVI, str. 245): "regali quoque circulo et lancea primus in ea gente insignitus est".
- (29) Turnwald, e.c., str. 50.
- (30) Nálezy a obrázky některých rytin publikuje Váňa, Z. Přenyslovenský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu. Praha 1973. V dalším se opírám o tuto publikaci.
- (31) Tantéz, str. 60, bez bližšího vysvětlení.
- (32) O svatopeetrských praporcech: Erdmann, C. Die Entstehung ..., str. 166-167, o chorvatském králi Svetozaru, e.c.

- (33) Gritsner, M. Die Kreuzzüge. Ein Beitrag zur Geschichte, Leipzig 1976.
- (34) Srovnaj např. film, B. Znak maltských rytířů. In: Brnoval knížecí na rok 1935, str. 28.
- (35) Gritsner, M. Symbole und Wappen des Alten deutschen Reiches. In: Leipziger Studien aus dem Gebiet der Geschichte, Leipzig 1902, str. 40, pozn. 6.
- (36) Citace Bernarda z Clairvaux podle Novotného, o.c., str. 815, druhá citace: Vincencius (Letopis Vincenčík a Jarlechvík. Prelokal F. Neumann, Praha), str. 60.
- (37) Ann. Staden. M.G.SS. XVI, str. 327: "Est huius tali se signabunt contra Slaves karaktere O" (Novotný, o.c., str. 818, pozn. 2).
- (38) Ann. Staden. M.G.SS. XVI, str. 351 (Novotný, o.c., str. 1097, pozn. 2).
- (39) Vyprávění klerika Ansberta, vložení do letopisu Jarlechvíta (Letopis Vincenčíků ..., str. 233; pozn. 14.).
- (40) "unus orcus signatus ..." Viz: Palacky, F. Dějiny národu českého, V. Praha 1973, pozn. 190.
- (41) Montasie, F. Die deutschen Farben, ihre Entwicklung und Bedeutung, sowie ihre Stellung in der deutschen Geschichte, Heidelberg 1927, str. 44.
- (42) Schwarzenberg, K. České praporce a bytoje. In: Heraldický časopis 1, č. 2, Praha 1948, str. 16.

Další literatura:

Cvetkov, J. - Kinal, J. - Doležal, M. Obecné dějiny státu a práva. Dějiny státu a práva za feudalismu. Díl II. Praha 1973.

Dějiny státu a práva za feudalismu a kapitalismu. Praha 1968.

Fiala, Z. Vztah českého státu k německé říši od počátku do 13. století. In: Sborník historický 6, Praha 1959, str. 23-95.

Kronika Tří království - Biblioteka tekstów historycznych, tom III, ed. W.Z.Jedlicki. Poznań 1953.

Monumenta Germaniae Historica - Scriptores (skratka M.G.H.).

Slečna, K. Vznik výroby a polohy lomni souštiny.
In: Základy archeologie. Praha 1937, str. 275-281.
(Svatoj.)

ZEMSKÝ VÝKRAZENÍ

CÍST I.

- 1) Skytanské "mikroměří" z Aleksandrijského kurhanu, kosoč
4. stol. př. n. l. (bronz).
- 2) Hallstattské ohřeštídlo z Kirchenreinsbachu (Bavorovsko)
s motivy slunecního kultu.
- 3) Keltská figurka bance, snad nákončí "standarty",
Praha-dářina (bronz).
- 4) Ohřední venák ze slezského Ober-Kohle, lužická kulta-
ra slezsko-platnická (bronz).
- 5) Venčidán z okolí Prostěova s věncem na jordi.
- 6) Svatební praporec z Kalisť v jižních Čechách, zhotovo-
ny r. 1335 (lit., 80x80 cm).
- 7) Závěd v podobě slunecního kola, Hůrka u Nemejic
v jižních Čechách. Kultura jihoslovanských mohyl doby
helezné.
- 8) Korodované železné předměty z Padelí na Moravě, pova-
žované za fragmenty "standarty", kongonitko-slovenské
obyvatelstva 1. pol. 9. stol.
- 9) Elamit slovenského boha, určená k nasazení na sloup,
Jančínské galoko (dřevo).

CÍST II.

- 1) Nákončí pásu s portavou nasouvací labarum z hrobu č. 240
v Mikulčicích (počátek nebo 1. polovina 9. stol.).
- 2) Ikona - "standarta" z deskového obrazu bitvy Novgorodan
se Sudalej r. 1169 (konec 15. století).
- 3) "Patka" honosné jordi z knifesiho hrobu č. 55 ve Sta-
ré Kouřimi (9. století).
- 4) Byzantský císař Theofil II. s labarem na zlaté minci
z hradiska sv. Klimenta u Osvětiman.
- 5) Maďarský nebo bulharský jezdec s nomádským praporem
na dřívku Nagyszentmiklóského pekla (9. století).
- 6) Sv. Václav a královskými distinkcemi s dodatkovým
listu Wolfenbüttelského kodexu (fol. 28/IV, počátek
s r. 1000).

- 7) Fiktivní portrét českého vévody (Svatohněva II.?) a "hasta signifora", iluminace rukpisu svatovítské Apokalypy (polovina 11. století).
- 8) Hrot "svatého kopí" říše s hřebem s kříže Kristova, zároveň relikvie svatomorická.
- 9) Denár knížete Jaromíra typu 12 podle F. Cacha (F-VI-24) s gonfanonem nesoucím kříž (?).
- 10) Denár knížete Jaromíra typu 12 (jiná varianta).
- 11) Denár Svatohněva II. (1055-1061). Panovník s kopím.
- 12) Denár krále Vratislava II. (1061-1092).
- 13) Denár Břetislava I. (1035-1055) F-VII-24.
- 14) Denár krále Vratislava II. (ruka Páně s praporcem, vyčnívající z rotundy).
- 15) Rytina jezdce s gonfanonem s křížem z opěrné zdi hradby hradiště Libušín (nejspíše přelom 10. a 11. století (č.př.85/49/).

OPRAVA

Do článku ing.J.Tenory "Návrh vexilologického dokumentačního systému" (Vexilologie č. 47) se vložila tisková chyba. Na str. 937 v tabulce 3 (symbol vexilologické zvláštnosti) má být druhá značka doplněna otazníkem (jde o rekonstrukci vlajky na základě písemných pramenů). Omlouváme se za toto nedopatrání čtenářům i autorevi.

VEXILOLOGIE - zpravodaj Vexilologického klubu při Obvodním kulturním domě v Praze 3, Kalininova 53, 130 00 Praha 3. Vychází neperiodicky a je určen pro užitečnost členům klubu. Toto číslo připravili ing.J.Martykán, dr.L.Mucha, dr.Z. Svoboda a ing.A.Brožek. Výtvarně spolupracoval J.Januš.

Srpen 1982

č. 48